

у Миколаєві на чотирьох факультетах – 92 (у середньому по 23 на кожному) [12, 2].

Проте, ліквідувати систему учительських інститутів і замінювати її системою педінститутів керівництво не збиралося. У повоєнній країні були регіони, де радянська освіта лише починала пускати коріння. Так, 1940 р. в Ужгороді відкрився перший у Закарпатті Державний учительський інститут із двома факультетами: фізико-математичним та факультетом російської й української мови та літератури [13, 1], а 1951 р. рішенням уряду Лебединський учительський інститут перевели до м. Коломиї Станіславської обл. [14, 4].

Станом на 1950 р. діяли 23 педагогічних та 34 учительських інститути. У них навчалось 26 тис. осіб (2 % від усієї мільйонної армії студентів УРСР) [15, 2]. Система змінювалася поступово. Якщо 1951 р. реформи проходили повільно (діяли 25 педінститутів), то 1952 р. в УРСР працювали вже 27 педагогічних ВНЗ, а з 34 учительських, шляхом закриття чи укрупнення, залишилося 20 педагогічних інститутів. Перші випуски дали Ужгородський учительський, Київський, Житомирський, Білоцерківський та Дніпропетровський педінститути іноземних мов [16, 1]. До початку доби «відлиги» система підготовки вчителів почала набувати чіткіших обрисів. У другій половині 1950-х рр. кількість педінститутів стабілізувалася і не перевищувала 33 закладів, одночасно з якими підготовку педагогічних кадрів проводили й дечучилища. Відійшли у минуле і педагогічні класи, і вчительські інститути. Освітня уже стали звикати до існуючої ситуації, але десятиліття десталінізації лише посилювало реформування освітянської галузі.

Підсумовуючи, можемо виокремити такі риси системи підготовки учителів повоєнної України: 1) відновлення мережі педінститутів УРСР у 1943 р. для підготовки учителів для десятирічки; 2) матеріально-побутова та кадрова криза повоєнного педінституту як загальнореспубліканське явище; 3) існування дворічних учительських інститутів для підготовки учителів 5–7 класів; 4) «паразитівання» окремих малокомплектних учительських інститутів як підрозділів педагогічних ВНЗ; 5) введення екстреної системи підготовки вчителя початкової школи – «педагогічних класів» на базі додаткового 11 класу жіночих шкіл; 6) криза периферійної педагогічної освіти та відкриття «карликових» факультетів у кілька десятків слухачів; 7) реформування системи педагогічної освіти у бік злиття, ліквідації та реорганізації учительських інститутів до початку «відлиги».

1. В педагогічних класах // Радянська освіта. – 1945. – № 48.
2. Іваненко Ю. В педагогічних класах. Київ. Харків // Радянська освіта. – 1945. – № 48.
3. Соколов Г. В педагогічних класах. Одеса // Радянська освіта. – 1945. – № 48.
4. Падалко Г. В педагогічних класах. Сталіно // Радянська освіта. – 1945. – № 48.
5. В педагогічних класах України // Радянська освіта. – 1946. – № 29.
6. Володарський С. Майбутні педагоги // Радянська освіта. – 1947. – № 22.
7. Підготовка вчителів для шкіл України // Радянська освіта. – 1946. – № 17.
8. Нові факультети і відділи при педагогічних вузах України // Радянська освіта. – 1946. – № 30.
9. Вечірні відділи для вчителів // Радянська освіта. – 1947. – № 27.
10. Вечірні відділи при педагогічних та вчительських інститутах // Радянська освіта. – 1948. – № 11.
11. Про організацію підготовки вчителів малювання, крес-

- лення, співів і музики // Радянська освіта. – 1948. – № 21.
12. Бугай А., Мисник П. Деякі питання упорядкування мережі педвузів // Радянська освіта. – 1948. – № 53.
13. Новий інститут у Закарпатті // Радянська освіта. – 1950. – № 37.
14. Нове поповнення педвузів України // Радянська освіта. – 1951. – № 30.
15. Русько. За нові успіхи вищих педагогічних закладів // Радянська освіта. – 1950. – № 36.
16. Екзамену в педагогічних вузах // Радянська освіта. – 1952. – № 23.

Lukyanenko O.V. Pedagogical education in the post-war Ukraine. In the article is described the specificity of the higher pedagogical education in Ukraine in the 1943–1952th. In the study the problems of high school teacher training are illustrated; the vertical of country's educational institutions is demonstrated, the achievements and problems of teachers' training are analyzed.

Key words: higher pedagogical education, Pedagogical Institute, Teachers' Institute, teaching classes, the post-war Ukraine

А. О. Каюк

НАУКА І ОСВІТА УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1944–1956 рр.)

У статті проаналізовано розвиток української освіти та науки в повоєнний період (1944–1956 рр.).

Ключові слова: освіта, наука, командно-адміністративний метод управління, повоєнний період

У сучасних умовах дуже важливо дослідити, яким чином вирішувалися проблеми відродження освіти та науки повоєнної України. Сьогодні відчувається потреба підсумувати діяльність учених і педагогів повоєнного десятиліття, коли зі всією очевидністю виявилися суперечності розвитку радянського суспільства. Частково ця тема знайшла висвітлення вже у радянський час [1–2]. Так, у працях В. Юрчука особлива роль відведена основним тенденціям культурного життя в Україні у повоєнний час, показані як здобутки, так і шкода, завдана культурі сталінським тоталітаризмом [3]. До проблем розвитку української культури 1940–60-х рр. зверталися В. Король [4] і Л. Шевченко [5]. Розширюють уявлення про духовне життя тієї доби також студії В. Литвина [6–7]. Помітне місце в історіографії проблеми належить доробку О. Прохоренка, який приділив значну увагу дослідженню науково-педагогічної інтелігенції України 1945–1955 рр., політико-адміністративному тиску на неї. Мета цієї статті полягає в аналізі розвитку української науки й освіти 1944–1956 рр.

Друга світова війна та, породжені нею жорстокість і бездуховність, покалічили душі мільйонів людей, деморалізували суспільство, нанесли глибокі рани його духовності, негативно позначились на всіх сферах культури – мистецтва, виробництва, побуту, спілкування, але не вбили споконвічний потяг українського народу до освіти та науки. Вже в ході звільнення міст і сіл від окупантів, підіймалися з руїн школи, хаги-читальні, бібліотеки, клуби, відновлювалася діяльність кінотеатрів, музеїв, друкарень, майстерень художників [1, 398]. Перед закладами освіти і культури ставилось завдання комуністичного виховання трудящих і боротьби з «українським націоналізмом». Тимчасові школи і окремі класи влаштувалися в уцілілих від пожеж громадських будівлях, сараях, а подекуди – навіть у землянках, заняття ж проводилися у декілька змін. У республіці розгорнувся рух з відбудови та ремонту шкіл власними засобами – «методом народної відбудови», що зародився ще під час війни, з ініціативи жителів с. Верхівця Вчорайшанського р-ну на Житомирщині [2, 410].

Для підготовки вчителів створювалися короткочасні курси, відкривалися педагогічні класи, училища й учительські інститути. Вже в першому повоєнному році в Україні працювали 156 шкіл робітничої та 575 – сільської молоді, переважно вечірніх й заочних. На початку 1950-х рр. майже всіх дітей шкільного віку було охоплено семирічним навчанням, зросла кількість учнів у 8–10 класах [3, 167]. Втім, розвиток освіти як основа всієї культури мав суперечливий характер. З одного боку, на підставі Закону СРСР про зміцнення зв'язку школи з життям (1958 р.) семирічка була замінена восьмирічкою, стимулювалось здобуття середньої освіти, було відкрито понад 80 шкіл-інтернатів, де навчалися 20 тис. учнів переважно з багатодітних або неповних сімей. З іншого – відбувалася профанація ідеї політехнізації освіти, що призвело на практиці до зміни пріоритетів освіти: акцент робився на підготовку учнів до виробництва. Посилювалась ідеологізація навчального процесу, запроваджувалось обов'язкове вивчення російської мови. До того ж у містах і селищах міського типу, населення яких швидко зростало за рахунок села, масово відкривалися школи з російською мовою навчання, в яких під виглядом «двомовності» фактично утверджувалась російська одномовність [4, 35].

Зазначені суперечності були характерні і для вищої, і для середньої спеціальної освіти, мережа закладів якої після реевакуації та відновлення довоєнних ВНЗ і технікумів помітно розширилась. Уже 1945 р. в Україні діяли 150 вищих закладів освіти (14 у західних областях), де навчалися 137 тис. студентів, 532 технікуми із загальною кількістю учнів 164 тис. До середини 50-х рр. кількість ВНЗ збільшилася до 160, технікумів – до 584, а кількість студентів і учнів зросла, відповідно, до 200 і 228 тис. [5, 14]. Визначними подіями у культурному житті республіки стали відновлення роботи Київського, Харківського, Одеського державних університетів, а також відкриття 1945 р. Ужгородського університету [6, 98].

Помітні зміни відбувалися у змісті та методах освіти. Посилювався курс на марксистсько-ленінську підготовку молоді, ігнорувалась досвід західних країн, а заодно насаджувався сталінізм як останнє слово марксизму. З боку партійних і державних органів, спецслужб посилювався контроль за діяльністю шкіл, училищ, технікумів і ВНЗ, за ідейною спрямованістю навчально-виховного процесу [7, 117]. Ситуація ускладнилася з призначенням Л. Кагановича в березні 1947 р. першим секретарем ЦК КП(б)У. Він розгорнув активну діяльність зі звинувачення багатьох діячів української культури в «буржуазному націоналізмі». Зокрема у серпні Центральный Комітет компартії України прийняв постанову «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», діяльність якого він взяв під персональний контроль [8, 210]. Безпосередньо за його участю проходило обговорення рукопису нового видання «Історії Української РСР».

Особлива неприязнь у Л. Кагановича проявлялася в ставленні до інтелігенції. З метою тотального насадження сталінської ідеології посилювалася моральна робота, насамперед професорсько-викладацького складу ВНЗ та науковців. Ідеологічні кампанії носили в основному загальносоюзний характер. Неухильному контролю підлягали навчальні плани, програми, підручники. В практику вводилося постійне стенографування лекцій [9, 53]. Старі штампи тоталітарної ідеології стали основою критичних зауважень на адресу інститутів історії й мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Їх звинувачували в наслідуванні концепції М. Грушевського, що в той час вважалося неприпустимим [10, 69].

У повоєнні роки матеріальна база установ науки в Україні, зміцнювалась перш за все, в галузях, що були пов'язані з військово-промисловим комплексом. Зусилля українських учених зосереджувались переважно на розробці загальносоюзних проблем у галузі технічних, фізико-математичних, хімічних, медичних, біологічних проблем. Саме в Україні було розроблено і виготовлено першу в Європі універсальну малу електронно-обчислювальну машину «МЕОМ», в інституті електрозварювання розроблялись унікальні технології і модерна зварювальна апаратура з використанням електроніки [11, 103].

Ідеологічні кампанії, які розгорнуло сталінське керівництво, боротьба проти схилення перед західною наукою і культурою, гоніння на генетику, кібернетику, так звана «лисенківщина» – все це вкрай негативно позначилось як на долях окремих учених, так і на розвитку української науки взагалі [12, 210]. Нищівна критика нових напрямів науки, зокрема генетики і кібернетики, супроводжувалась утвердженням сталінізму як методологічної основи усіх наук і насамперед суспільних. Однак, попри всі морально-психологічні труднощі, некваліфіковане втручання партійних і державних чиновників, репресії українські вчені збагатили науку фундаментальними розробками, винаходами й відкриттями. Зокрема чимало було зроблено для розвитку ракетної техніки, космонавтики, використання атомної енергії [13, 73].

Українські вчені взяли активну участь у підготовці до запуску першого штучного супутника Землі та польоту в космос першої людини. Генеральним конструктором космічних кораблів був український вчений С. Корольов [14, 24]. Широке визнання як конструктор турбореактивних двигунів здобув і академік А. Люлька, а одним із творців танка Т-34 був генерал-лейтенант М. Духов [15, 91]. З 1949 р. в Інституті фізики, під керівництвом М. Пасічника, розгорнулися дослідження щодо фізики атомного ядра. В Інституті електрозварювання успішно досліджувався і впроваджувався у виробництво новий метод електрошлакового зварювання кожухів доменних печей, суцільнозварених мостів, суден тощо.

Отже, в міру звільнення українських земель від окупантів, у селах і містах дедалі ширших масштабів набували відбудова і спорудження нових установ освіти й культури, відновлювалась діяльність шкіл, клубів, бібліотек, музеїв. Відновлення культурного життя України відбувалося вкрай важко і неоднозначно. Значний внесок у відбудову зробили науково-педагогічні працівники та студенти навчальних закладів. Спостерігалось збільшення наукових досліджень, зростання їхньої науково-практичної цінності, хоча щороку в звітах про результати наукової роботи вища школа піддавалася критиці, в тому числі за невиконання планів наукових досліджень. Відставання від планів пояснювалось значною завантаженою науковців, недостатнім матеріальним заохоченням, невирішеністю соціально-побутових проблем. Однак система освіти в УРСР, окрім позитивних моментів (високий рівень освіченості, спеціальної наукової та практичної підготовки випускників ВНЗ), зосереджувалася на посиленні бездуховної комуністичної ідеології, утисків демократизму й інакомислення, особистої свободи, наукової та творчої думки, ставши невід'ємною складовою тоталітарного радянського режиму.

1. *Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.*: у 3 т. – К., 1969. – Т. 3.
2. *Історія Української РСР*: у 8 т. – К., 1977. – Т. 7.

3. Юрчук В.І. *Культурні процеси в другій половині 50–60-х рр.* – К., 1995.
4. Король В.Ю. *До проблеми розвитку української культури 50–60-х рр. XX ст.* // *Вісник Київського університету.* – Вип. 33. – К., 1995.
5. Шевченко Л.Д. *Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 40–50-х рр.* // *Укр. іст. журн. (далі – УІЖ).* – 1992. – № 7–8.
6. Литвин В.М. *Україна у першому повоєнному десятилітті (1946–1955).* – К., 2004.
7. Литвин В.М. *Україна у друге повоєнне десятиліття (1956–1965).* – К., 2004.
8. *Постанова ЦК КП(б)У «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» від 29 серпня 1947 р.* // *Історія української культури: Зб. мат. і док.* – К., 2000.
9. Прохоренко О. *Науково-педагогічна інтелігенція України 1945–1955 рр.: політико-адміністративний тиск та морально-психологічний стан.* – К., 2000.
10. Кожукало І. *Вплив культу особи Сталіна на ідеологічні процеси на Україні в 40 – на початку 50-х рр.* // *УІЖ.* – 1989. – № 2.
11. Коваль М. *Культурне будівництво в Україні в 1943–1945 рр.* // *Культурне будівництво в прифронтових і звільнених районах СРСР в 1941–1945 рр.* – М., 1985.
12. Бажан О.Г. *Наростання опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950–60-х рр.* // *УІЖ.* – 2008. – № 5.
13. Байраківський А.І., Погорелов В.Н. *Відродження культурно – освітньої роботи на селі в повоєнний період // Народна творчість та етнографія.* – 1980. – № 3.
14. Русанівський В.М. *та ін. Культура українського народу.* – К., 1994.
15. Гьницький М. *«Коли умер кривавий Торквемада»: Процес десталінізації в суспільному житті у 50-х рр.* // *Дзвін.* – 2002. – № 7.
16. Попович М.В. *Нарис історії культури України.* – К., 1999.

Kaiuk A.O. Science and education in Ukraine at the Post-War period (the 1944th–1956th). In the article the author analyses the development of the Ukrainian education and science in the Post-War period (1944th–1956th).

Key words: education, science, command administrative method of management, Post-War period

М. А. Поливач

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ І ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ПАВЛА ПШЕНИЧНОГО

У статті досліджено основні засади науково-організаційної діяльності та вплив П. Пшеничного на становлення Української сільськогосподарської академії, його педагогічна та ректорська робота. Зроблено узагальнення проблем професійної підготовки як фундаменту для людського розвитку та прогресу суспільства.
Ключові слова: П. Пшеничний, Українська сільськогосподарська академія, зоотехнія, професійна підготовка

Кінець XIX ст. у Російській імперії характеризувався швидким розвитком промисловості, залізничного, водного транспорту, торгівлі, а також сільськогосподарської галузі в багатій чорноземами Україні. Дедалі гостріше відчувалася потреба в спеціалістах з вищою технічною і сільськогосподарською освітою. Першим ВНЗ на теренах України, який мав вирішити проблему професійних кадрів став КПІ, з якого виділилися Київські сільськогосподарський та лісогосподарський інститути. На їхній базі, відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 1 липня 1954 р., була утворена Українська сільськогосподарська академія, а першим її ректором став Павло Дмитрович Пшеничний.

Вища освіта в Україні має довгу і багату історію. Українських випускників та вчених вже давно знають

і цінують у всьому світі. Сьогодні основною метою освіти, відповідно до Закону України «Про освіту» – є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими працівниками. Саме ці людські цінності намагався прищепити своїм студентам і П. Пшеничний більше ніж півстоліття тому.

Здійснюючи огляд останніх публікацій та досліджень зазначеної проблеми, слід відмітити незначну різноманітність наукових праць. За роки незалежності П. Пшеничному присвячені лише дві статті та збірник наукових праць, випущений у 2003 р. до 100-річчя від дня народження академіка. Окрім того, в 2013 р. відбулося святкування 115-ї річниці від моменту заснування НУБіП, під час якого неодноразово згадувалося ім'я П. Пшеничного. Дослідниками його життя та діяльності є І. Ібатуллін, В. Столюк, І. Березюк, Г. Танцуров, В. Кононенко, В. Отченашко, М. Сичов, Н. Слободянюк (більшість з них є учнями великого зоотехніка). Втім, цими науковцями тема розкрита дотично, а отже, потребує подальшого поглибленого дослідження, оскільки П. Пшеничний є одним із фундаторів вітчизняної зоотехнії [12, 87]. Метою цієї статті є дослідження історії створення УСГА та впливу П. Пшеничного на становлення та розвиток зоотехнії на теренах СРСР, а крім цього, аналіз основних засад його науково-організаційної діяльності на посаді ректора Української сільськогосподарської академії.

Освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства. Вони також виступають гарантими індивідуального розвитку, плекають інтелектуальний, духовний і виробничий потенціал суспільства. Надважливе значення освіти та професійної підготовки у розвитку людських ресурсів, визнання їх високими цінностями зумовило прийняття Міжнародною організацією праці у 1975 р. Конвенції про розвиток людських ресурсів [11, 58]. Для отримання ж кращого уявлення про створення та розвиток Української сільськогосподарської академії, сучасний Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіП), варто звернутися до витоків їх утворення.

Першим висунув пропозицію про організацію політехнічного інституту в Києві професор хімії Київського університету М. Бунге, який очолював Київське відділення Російського технічного товариства. Цю пропозицію підтримали промисловці, цукрозаводчики, банкіри, купці, професори Київського університету, інтелігенція [3, 6]. Згодом, 1 жовтня 1896 р. Київ відвідав міністр фінансів Російської імперії, статс-секретар С. Вітте, який у відповіді на привітання делегації від міського управління зауважив, що «зростання промисловості та потреби сільського господарства Краю, який бурхливо розвивається, висувають на перший план питання організації на Півдні Росії Вищої технічної школи і міська влада повинна прагнути, щоб вона була відкрита в Києві» [10, 25, 27].

Через потреби забезпечення економічного виробництва відповідними фахівцями, 11 березня 1987 р. імператору Миколі II подали доповідну записку про необхідність створення у Києві політехнічного інституту. 30 січня 1989 р. відбулося «височайшее» повеління «відкрити перші курси політехнічного інституту в Києві з осені поточного року в тимчасовому приміщенні та